

Sverige före den 9 april

av Olof Santesson

TITEL:

Kriget kommer! Den hemliga svenska krigsplanläggningen under vinterkriget 1939–1940

FÖRFATTARE:

Arvid Cronenberg

FÖRLAG:

Svenskt Militärhistoriskt Biblioteks förlag,
Livonia Print, Lettland 2015

NITTIOFYRA ÅR GAMMAL har ledamoten Cronenberg levererat en beredskapsanalys från sin skrivmaskin. På litet mer än hundra sidor, inklusive ett generöst tilltaget bild- och karturval, berättar han om den svenska krigsplanläggningen fram till och under de tre månader 1939–40 när med Finlands vinterkrig andra världskrigets ofärd först drabbade Norden. På nytt får vi historien om hur ett litet land med stora brister i sitt försvar försökte förhålla sig när dess gränne drogs angreps av en stormakt; kanske är det något som går igen tre kvarts sekel senare.

Det är inte att begära att läsaren ges en uppseendeväckande annorlunda version av vår säkerhets- och militärpolitik före tyskarnas anfall på Danmark och Norge den 9 april 1940 då Sverige blev inringat. Den påläste känner igen sig, det må gälla 1927 års försvarsplan, försvarsbeslutet 1936, 1937 års provisoriska krigsorganisation, planeringsinsikten om det nya krigsfallet Tyskland, 1939 års allmänna försvarsplan, Ålandsfrågan, Stockholmsplanen, Finlandaktivismen och 2. armékårens uppmarsch vid Finlandsgården i norr, inledd dagarna före jul 1939. Andra

kan med hjälp av vår störste militärhistoriske forskare på området ta till sig vad som är värt att känna till om centrala frågeställningar. På köpet får de glimtar av beredskapsandans födelse, personalvård och krigspermissioner när sådant var nytt.

Akademien känner Arvid Cronenberg som en stridbar företrädare av ett intellektuellt förhållningsätt. I hans uppfattning har vi aldrig bort driva några linjer som lobbyister för specifika försvarslösningar. Syftet är inte att ge svar utan att ventilera problem och ställa de oundgängliga frågorna. Hans bestämda hållning ter sig främmande för en del av den produktionsiver som präglar senare års akademiverksamhet.

För en man uppväxt som soldat, verksam från början inom småstatsförsvaret, med om dess utveckling fram till sekelskiftets förfall, är det hela tiden värnet av hemlandet som måste stå i centrum för forskning och engagemang. Svenskt expeditionskårstänkande kring sekelskiftet 2000 var varken i hans smak eller lödigt tänkt. Nu när Sverige har gått tillbaka till att försvara landet verkar det följdriktigt att han än en gång har velat berätta hur det hela gick till, den gången

nationens överlevande kändes stå på spel. I linje med sin upptagenhet av landet Sveriges trygga fortlevnad har han på sistone också valt att sälla sig till dem gått ut i kamp mot vad de ser som en farlig nationell strömning efter Natomedlemskap.

Nu gäller det alltså den nya skriften. Vad som just i den sparsamma texten på något sätt kommer extra tydligt fram är kanske två ting. Det ena är energin i försvarsstabens uppfattning att Sverige militärt skulle försvaras i Finland, en envetenhet som borde ha gett en återhållsam regering allvarliga bekymmer. Det andra är hur stormakterna i väst under dygn av tilltagande nervspänning ställde försiktiga svenska ministrar mot vägen. Frågan var hur man utan besvärande återverkningar skulle hantera den ogenomtänkta fransk-brittiska planen i mars 1940 att via Norge och övre Norrland öppna en ny front och komma till Finlands undsättning; det genomskinliga syftet var att besätta gruvorna i norr och beröva Hitler en till synes livsnödvändig tillgång till malm. Risker för att Skandinavien skulle dras in i kriget måste avlägsnas utan att Sverige skulle framstå som ytterligare kallhamrat mot det kämpande Finland.

I båda frågorna spelar försvarsstaben en alldeles egen roll, knappt hörsam mot rikets ledning – eller inte alls. I efterhand har man svårt att förstå hur Finlandsaktivistiska officerare som Axel Rappe, Carl August Ehrensvärd och Nils Björk kunde få hållas; alla blev generaler. Kanske säger det något om styrkan hos Per Albin Hansson och hans närmaste medhjälpare att de lät militären att bakom ryggen på dem driva sin önskelinje, så länge den inte kunde utlösa någon formelig statskupp. Man litade på ÖB Thörnell, annars knappast mannen att leda krigsmakten ”om vi skulle komma i krig för Finlands skull”, som frågan till militärledningen vid ett tillfälle ställdes.

Framför allt denne Rappe, som Cronenberg sedan gammalt har ett gott öga till. Rappes upptagenhet av Finland kom under kritiska månader att stå i spänningens centrum för den säkerhets- och försvarspolitiska debatten. Han om någon måste ha vetat hur illa det var ställt med krigsmakten, befälets svaga kompetens, den gammalmodiga utrustningen och för litet ammunition; läs Cronenbergs självupplevda erfarenheter. Allt borde ha pekats på att det vi hade i militär väg endast dök till försvar, och det i bästa fall. Istället gjorde Rappe svagheten till en styrka för sina argument. Bristerna hos försvarsgrenarna var sådana att vårt försvar endast ihop med finländarna kunde göra någon nytta mot Sovjetmakten i Karelen. Tillsammans, känns något igen?

Gång på gång återvände Rappe till sin stora tanke. I ett kritiskt skede av vinterkriget såg han till att läcka ut Sveriges vägran att stödja Finland med reguljära truppförband, detta i syfte att pressa regeringen närmare. Öppet framförde han genom promemorior och framställningar till regeringen kraven på svenskt militärt deltagande, i hemlighet uppmuntrade han finländarna att ställa sådana krav som den svenska regeringen hade svårt att värja sig mot. Så t ex drev han på Finlands ledare att vädja om västmakternas hjälp. Och hans förtrogne Björk reagerade vredgat när överbefälhavaren Thörnell – nu på regeringens fredslinje – i avskräckningssyfte ville marschera upp vid norska gränsen med två av landets fem fördelningar, som om det hade varit en fullkomligt vansinnig idé.

Det var inte så, att generalen och hans folk ville låta västmakterna sätta sig på malmfälten. Det hotet, med förment löfte om hjälp till de kämpande finska trupperna, skulle regeringen avvärja med förhandlingar, men så att den psykologiskt närmast skulle tvingas att istället själv ingripa militärt i Finland.

Även sedan västplanen fallit och alla svenska diplomatiska ansträngningar gick ut på att dra Finland ut ur kriget, stretade Rappe emot. Han ville inte ha fred utan köra rysarna ut ur Finland, fast de militära förutsättningarna var obefintliga. Att en försvarsledning betar sig så framstår i Cronenbergs tappning som så nära trots mot en folkvald regering och landsförräderi man kan komma. Det märkliga är att aktivisterna i försvarsstaben inte kände det som om de var myrterister.

Till det som kanske sällan berörs är svensk-norska stabsöverläggningar i mars 1940 om ett koordinerat försvar för att föregripa en västintervention. Om Norge blev angripet av Frankrike och Storbritannien skulle Sverige komma till hjälp; om Tyskland gick till angrepp skulle det endast riktas mot Sverige, och då skulle vi få hjälp av Norge med t ex försvaret av Göteborg och kusten norr därom, trots att Rappe mycket riktigt insåg hur skralt det norska försvaret var. Att Norge skulle erövrats av Tyskland föll inte Rappe in. Så mycket för hans stra-

tegiska fingerspetskänsla, han må sedan ha varit den spritglade fältherre vi hade behövt om kriget kommit.

Ett litet missförstånd när det gäller slaguppställningen i kriget i Polen 1939 är sådant som lätt uppstår i utkanten av det material som är författarens huvudföremål: det svenska agerandet. Men vad som på ett ställe verkar radbortfall skämmer förlagets redigeringsarbete, liksom återgivningen av en förlegad karta med enligt vanlig standard oriktiga förbandsbeteckningar.

Med sitt nya arbete visar Arvid Cronenberg att han, sedvanligt, står på fast grund. Denna gång har han utgått från vad han som 84-årig historiker i en vänbok till Kent Zetterberg 2005 avslöjade om Rappes bevekelsegrunder utifrån bl a Björks dagbok i krigsarkivet och med sina källor redovisade i fotnoter (har förlaget vägrat?). Man känner händelseutvecklingens huvuddrag, så ock hans säkra stil. Den inbjuder som alltid till förnyad läsning.

Recensenten är ledamot av KKrVA.